

DİN & FELSEFE

A R A Ş T I R M A L A R I

Religion and Philosophical Research

E-ISSN: 2667-6583

Aralık | December 2022

Cilt | Volume: 5 - Sayı | Number: 2

NAVID KERMANI, *TANRI GÜZELDİR, -KUR'AN VE ESTETİK DENEYİM-*, ÇEV. BARIŞ TANYERİ, KAPI YAYINLARI, 2022

Duygu AKSOY, Dr.

duyguyoska@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8869-1907>

Makale Türü | Type of Article: Kitabiyat | Book Review

Başyuru Tarihi | Date Received: 19.05.2022

Kabul Tarihi | Date Accepted: 30.11.2022

Atıf | Cite As

AKSOY, D. "Navid Kermani, Tanrı Güzeldir, -Kur'an Ve Estetik Deneyim-, Çev. Barış Tanyeri, Kapı Yayınları, 2022". *Din ve Felsefe Araştırmaları* 5/2 (Aralık 2022): 254-259.

İntihal | Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Etik Beyanı | Ethical Statement

Bu makalenin yazarı/yazarları, hakemleri ve dergi editör grubu Din ve Felsefe Araştırmaları dergisinin Etik Kurallarına uyduklarını kabul eder.

The author/authors, referees, and journal editorial group acknowledge that they adhere to the Code of Ethics for the journal of Religion and Philosophical Research.

**NAVID KERMANI, TANRI GÜZELDİR, -KUR'AN VE ESTETİK
DENEYİM-, ÇEV. BARIŞ TANYERİ, KAPI YAYINLARI, 2022**

Duygu AKSOY

Kur'an Estetiği Batı'da son dönemde büyüyen ve gelişen bir alan olarak karşımıza çıkıyor. Bu alana önemli bir katkı sunduğunu düşündüğümüz isimlerden biri de İran asıllı Alman yazar ve akademisyen Navid Kermani. Yazarın *Tanrı Güzeldir-Kur'an ve Estetik Deneyim* adlı eseri Kapı Yayınları tarafından Barış Tanyeri çevirisiyle dilimize kazandırıldı. Kermani 1997 senesinde Bonn Üniversitesi'nin İslam Araştırmaları bölümünde tez olarak sunduğu bu eserinde Kur'an'ın estetik alımlanışını (*reception*) merkeze koyan fenomenolojik bir çalışma ortaya koyuyor.

Yazar altı bölümden oluşan oldukça hacimli eserinin önsözünde Kur'an'ın estetik alımlanışının Müslümanlar için çok âşıkâr olduğunu, buna rağmen oryantalist yazarların bu konuya duyarsız kaldıklarını öne sürmektedir. Bu konunun dilbilimciler arasında yeni yeni araştırılmaya değer bulunduğunu iddia eden Kermani, estetik bakışın bazı saldırılardan kurtulamadığını da ekler (s.16). Kermani kitabın önsözünde Batı'da sıradan bir araştırmacının bile, Kur'an'ın tercüme edilemez oluşunu savunan Müslümanları kapalı görüşlü ve tutucu olmakla suçladığını iddia eder (s.17). Kur'an'ın estetik boyutunun küçümsendiğini göstermesi açısından eserin önsöz bölümü oldukça önemli iddialar barındırıyor.

Kitabın temel argümanına baktığımızda ise, dinlerin bir estetiği olduğu önermesini incelemek durumundayız. Dinlerin duyusal deneyime oldukça açık olduğunu söyleyen yazar, bütün dinlerin az ya da çok estetik boyutlara sahip olduğunu söyler. Dinler ona göre soyut sözcüklerle değil, mitlerle ve imgelerle konuşur ve mensuplarını da seslerin, imgelerin albenisi veya ritüellerinin cazibesi ile etkiler. Bu durumun İslam dini için çok daha belirgin bir özellik olduğunu iddia eden Kermani, İslam'ın ilk dönemlerindeki estetik alımlanışı Arap şairlerin Kur'an'a verdiği tepkiler üzerinden resmetmeye çalışır.

Kermani kitabın birinci bölümü olan "İlk İman Edenler" başlığında Arap şairlerin en büyüğü kabul edilen Lebîd b. Rebîa'nın İslam'ı kabul etme hikayesine yer verir. Rivayete göre şiirleri Kâbe'nin kapılarını süsleyen Lebîd b. Rebîa, Kur'an'ın ikinci sûresinden bir bölüm okuması istendiğinde alay etmek niyetiyle Kabe'ye asılan ayetleri okumaya başlar. Fakat başlar başlamaz bu sözlerden büyülenip oracıkta İslam'ı kabul eder (s.23). Yazar eserde Lebîd'in yaşadığına benzer birçok örnek ve dinî rivayet aktarmakta, Kur'an'ı iştir iştirmez ağlayan, bağırarak, birden mest olan kişilerin hikayelerini Kur'an metninin estetik zaferi için bir delil olarak sunmaktadır.

Ona göre Müslüman yazarların çoğu, İslam'ın yedinci yüzyıldaki yayılışının en kritik faktörünün bu edebî zafer olduğunu kabul ederler (s.25).

Kermani'nin anlatılan bu din değiştirme vakalarının gerçekte yaşanıp yaşanmadığının bir önemi olmadığına dair iddiaları eserin en tartışmalı meselesi gibi görünmektedir. Yazar “Hatırlanan Tarih” adlı bölümde bu iddiasını Jan Assmann'ın görüşlerine atıflarla kanıtlamaya çalışır. Assmann'a göre, grup kimliği ortak anıların yeniden üretimine bağlıdır. Grubun hafızasının temeli ise nörolojik değil, kültürel¹. Dolayısıyla bir toplumun kolektif hafızasında mitler önemli bir yere sahiptir. “Hatırlanan geçmiş ister gerçek ister kurgu olsun mittir” sözü mitin kolektif hafızadaki önemini vurgular. Assmann, “kolektif hafıza, kurgu olarak geçmiş (mit) ve gerçek olarak geçmiş (tarih) ayrımı yapmaz”, der.² Assmann'ın kolektif hafızayla ilgili görüşlerinin birçoğunu benimsediğini gördüğümüz Kermani, bir kültürü anlamak için tarih tarafından net bir şekilde çelişkili görülen anlatılar da eğer ki topluluğun bilincinde “geçmiş” olarak yer etmişse incelenmelidir görüşüne sahip çıkmaktadır.

Kolektif hafızada mitlerin önemine yapılan bu vurgu eserin tamamında anlatılan hikayelerin gerçeklikleriyle ilgili meseleyi fazla önemsiz kılmaktadır. Bir dinin doğru anlaşılabilmesi ve yaşanabilmesi için ilk yayıldığı zamanlardaki vaka ve hadiselerin gerçekten yaşanıp yaşanmadığının tespit edilmesi veya en azından gerçekliğinin tartışılabilmesi gerekir. Kültürel hafızada yer etmesine rağmen doğru olmayan bir hikayenin yayılması olumlu olabileceği gibi olumsuz etkiler de yaratabilir.

Arapların dille kurdukları ilişkiye baktığımızda ilk etapta abartılı görünen ani din değiştirme vakalarının çoğunun gerçekten yaşanmış olabileceği düşünülebilir. Bugüne kadar şiire olan düşkünlükleriyle tanıdığımız Arapların; genelde sözcükleri çok iyi kullanan, hitabet sanatını oldukça iyi bilen bir halk oldukları kabul edilir. Öyle ki, yazarın da ifade ettiği gibi, Nizâr Kabbâni Arapları “şiir soluyan halk”³ olarak nitelendirir. Dolayısıyla, Kur'an'ın şiirselliği Arapları bizim tahmin edebileceğimizden daha fazla etkilemiş olabilir. Yazar da bu duruma dikkat çekmek için Arapların dille ve şiirle kurdukları ilişkiyi detaylı bir şekilde açıklamıştır (s.35). Örneğin birinci bölümde yazar, Câhız'ın *Hucecû'n-Nübüvve* adlı eserine atıfla Allah'ın her peygambere halkının en çok değer verdiği beceriyi verdiğini iddia eder. Câhız, ünlü eserinde “nasıl ki büyünlüğün önemli olduğu dönemlerde Allah Hz. Musa'ya yılana dönüşen bir âsâ vermişse belâgatin çok değerli olduğu Araplar için de şiirsel bir metin vahyedildiğini” öne sürer.⁴ Kermani Kur'an'ın estetik mucizesiyle ilgili argümanlarını daha da kuvvetlendirmek için Amerika'da Arap kültürünün

¹ Jan Assmann, *Cultural Memory and Early Civilization* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), 72.

² Assmann, *Cultural Memory*, 59.

³ Nizâr Kabbâni, *Kıssatî me'a' eş-Sîr* (Yeri belirsiz: Basım yeri yok, 1393/1973), 14.

⁴ Ayrıca bk. Ebû Osman Amr b. Bahr el-Câhız, “Hucenu'n- Nübüvve”, *Resâilu'l Câhiz*, ed. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu'l Hâncî, 1399/1979), 3/223-281.

tanınmasında önemli katkıları olan oryantalist yazar Philip K. Hitti'nin "Müslümanlar inançlarının sahlılığını savunurken en güçlü argüman olarak Kur'an'ın icâzını öne sürüyorlar, İslam'ın zaferi belirli bir dereceye kadar bir dilin ve daha da spesifik olursak bir kitabın zaferiydi"⁵ ifadelerine yer verir.

Kermani eserinde öncelikle vahyin estetik boyutunun Kur'an dışı belgelerle onaylandığını anlatmaktadır. Kur'an dışı örneklerin ilki olarak, yukarıda da bahsettiğimiz gibi ani din değıştirme vakalarını gösterir. "Kur'an'ın inkar edilemeyen doğaüstü dilsel gücü tüm şiddetli düşmanlarının kalbini fethetmesinde kolaylıkla görülebilir" diyen yazar, Kur'an okunduğu an din değıştiren kişilerin hikayelerine, örneğin Hıristiyanlıkta, neredeyse hiç rastlamadığımızı söyler (s.63). Dolayısıyla yazar, Kur'an metninin edebî üstünlüğü ve bu metne verilen estetik tepkiler İslam dini için kritik bir özelliktir demektedir. Yazarın "Arapça o kadar gelişmiş bir dildi ki Hz. Muhammed döneminde Arapça kendini ifade edememek dilsiz olmakla aynı şey kabul edilirdi" (s.130) tarzındaki ifadeleri kullanması, Kur'an'ın çeviride kaybettiklerinin ne derece önemli olduğunu da göstermektedir. Kermani estetik mucizenin sadece Kur'an dışı belgelerle değil, bizzat Kur'an'ın kendisi tarafından da belgelendiğini söyler. Özellikle Zümer Sûresi 23. ayete baktığımızda dilsel üstünlük argümanını rahatlıkla doğrulayabileceğimizi düşünen yazar, "*Allah kendi içinde uyumlu, gerçekleri tekrar tekrar dile getiren bir kitap olarak sözlerin en güzelini indirdi..*" ayetini örnek göstererek buna benzer ifadelerin Kur'an'da birçok yerde geçtiğini hatırlatır.

İslam öncesi dönemlerde dilsel yetenekler insan-ı kamil'in en önemli yetilerinden biri olarak kabul edilmekteydi. Bu nedenle şairler, toplum içerisinde en yüksek mertebeye sahipti. İlkel topluluklar için de şairlik yalnızca bir sanat veya hoş bir uğraş değil doğaüstü bilgi kaynağıydı (s.132). Yazar bu nedenle insanlık tarihinin uzun bir bölümünün aslında "şiiir tarihi" olduğunu söylemektedir. Fakat Kur'an bir şiiir midir? tartışmasına geldiğimizde Kermani'nin iddiası onun bir şiiir olmadığı yönünde ilerler. Kur'an metni estetik kusursuzluğuna rağmen içeriğiyle daha farklı bir hedefe yönelmiştir diyen yazar, şiiirsel işlev Kur'an'ın hemen her yerinde karşımıza çıksa da onun tarzının şiiir türünü de aşan bir nitelik taşıdığını iddia eder. Kur'an'a hem biçimsel hem de içeriksel olarak tüketilemeyen bir metin gözüyle baktığımızda inanan kişi onu her okuduğunda yeni bir keşifle karşılaşır. Yazar tüm bu estetik zevke rağmen Müslümanlar için Kur'an metninin amacı ve mesajı asla sanatsal değildir demektedir. Ona göre Kur'an'ın mesajı ideolojik, dinî ve sosyal bir devrimi hedefler. Estetik gücü yalnızca Kur'an'ın hakikatının doğal bir ifadesi ya da kutsal kökeninin delili olabilir (s.252-58).

Kuran'ın yukarıda bahsettiğimiz bu sanatsal gücü ve benzersizliği, onu diğer sanatlarla nasıl ilişkilendireceğimizi de önemli kılar. Kermani bu meseleyi de ayrı bir başlıkta incelemeyi uygun görür. Örneğin, Kur'an'ın müzikten kesin bir şekilde

⁵ Philip Khuri Hitti, *History of the Arabs* (London: Macmillan, 1951), 91.

ayrılması için tecvid ilmi üretilmiştir diyen yazar, tecvid kodeksinin kutsal metni insan eliyle yapılan müziğin sınırlarına hapsetmekten kurtarmaya yönelik bir girişim olduğunu söyler. Benzer şekilde kitapta bir bölümde incelenen Cürcani'nin *Nazm Nazariyesi* de Kur'an'ın estetik mucizesinin spesifik doğasını incelemeyi hedeflerken onu diğer türlerden ayırabilmenin şifrelerini vermektedir. "Kuran her ne kadar şiir değilse de şiiri ve Kur'an'ı ayrı ayrı anlayabilmeliyiz" diyen Cürcâni, yazara göre Allah'ın poetikasını soruşturmaya girişir. Kur'an incelemelerini edebiyat araştırmalarıyla birlikte uygulayan Cürcâni Kur'an'ı Arapça şiir ışığında anlamaya çalışır. Hatta Cürcâni daha da ileri giderek sıradan Müslümanlardan bile bir edebiyatçı gibi uzmanlık ister, çünkü ona göre Kur'an'ın mesajına ve mucizevi doğasına ancak onun poetikasını iyi anlamakla ulaşabiliriz (s.384-85). Kermani bir itirafla "Kur'an'ın muazzam bir mucize olduğunu ilk kez Cürcâni'yi okurken fark ettim" demektedir. Bu nedenle kitapta icaz teorisyenleri arasında en hassas ve en başarılı çalışmalara sahip olduğunu düşündüğü Cürcâni'nin fikirlerine oldukça fazla yer vermektedir.

Cürcânî şiir ve Kur'an incelemelerinde "bir sözcük bir şiirde veya Kur'an'da bir yerde münasip dururken başka yerde hiç de öyle durmuyor" demektedir. Ona göre, bir sözcük uygun yerde olduğunda güzelliğini yaratır. Bu yüzden bir hitabın nazmı tıpkı bir kilim dokuması veya renkli ipliklerin kombinasyonu gibi okunmalıdır. Cürcâni aynı şekilde "biçim ve içerik birbirini besler konumdadır" demektedir. Dolayısıyla hiçbirine birbirine üstün değildir. Cürcâni bu nedenle şiir bilgisini muhafaza etmenin önemini vurgular. Ona göre şiiri hoş görmemekten daha ayıbbı, kendi döneminde yaşanan gramer ilmine yönelik giderek artan kayıtsızlıktır (s.380-87).

Eser Kur'an'ın estetik mucizesine dair argümanlarını güçlendirmek için son bölümü "Kur'an'ın Sûfiler Üzerindeki Etkisi"ne ayırır. Yazara göre kutsal kitabın melodisine en coşkulu tepkileri verenler şüphesiz sûfilerdir. Andre Breton'un dediği gibi, "güzellik sarsıcı olacak, yoksa hiç olmayacak" sözüne benzer bir durumu tecrübe edercesine hareket eden sûfiler, Kur'an metnine büyük tepkiler vermiş, birçoğu baygınlık geçirmiş, kendini kaybeder gibi olmuşlardır (s.532). Yazara göre, sûfilerin çoğu zaman abartılı olsa da eşsiz tepkileri onların Kur'an kıraatine karşı hassasiyetlerini ortaya koyar. Kermani'ye göre bunun sebebi sûfilerin ilahi sesin bir yankısı olarak gördükleri müziğe çok fazla önem atfetmeleridir. Yazar Doğu toplumlarında sesin büyümesine karşı bir hassasiyet olduğunu kabul eder. *Binbir Gece Masalları*'nda kahramanların bir kadının söylediği şarkıyı duyup bayıldıklarına dair bir örnek üzerinden düşündüğümüzde sûfilerin tepkileri anlamlı olabilir. Sûfiler peygamberin kendisinin de müzik ve şiir dinletisi tutkunu olduğunu iddia ederler. Sûfizme karşı olanlar ise bu tarz hadislerin otantisitesine her zaman karşı çıkmaktadır. Bu noktada, Kur'an'ın güzel sesle okunması gerektiğine yapılan aşırı vurgular, metnin biçimsel kusursuzluğuna gölge düşürebilir gibi gözükse de Kermani bu durumu bir sorun olarak görmez. Kristina Nelson'un dediği gibi "Kutsal algılamanın aracı melodidir. Büyük sanat bu noktada vuku bulur" (s.587). Kermani'ye göre, de metnin güzel okunması gerektiği Müslümanların vahiy konseptinin estetik

boyutuyla yakından ilgilidir.

Ana hatlarıyla özetlemeye ve tanıtmaya çalıştığımız Navid Kermani'nin *Tanrı Güzeldir- Kur'an ve Estetik Deneyim* adlı eseri okuyucuyu fenomenolojik bir okumaya davet ederek, Kur'an araştırmalarında farklı bir bakış ortaya koymayı başarmaktadır. Akademik bir çalışma olsa da, kitabın ana iddiası oldukça basit ve anlaşılır argümanlarla verilmeye çalışılmış. Fakat eser gerçekte Kur'an metninin "ne olduğu" ile ilgilenmeyip, Müslümanların Kur'an'ı nasıl algıladığına odaklanmaktadır. Eser, bu bakış açısıyla tekrar düşündüğümüzde, estetik alımlanışın Kur'an'ı anlamada ne kadar merkezi olduğunu görmemizi ve estetik meseleleri kültür tarihi okumalarıyla birlikte yeniden okumamızı sağlayacaktır.